

SAYI 1 • 1997

İslâm

Araştırmaları

Dergisi

TURKISH JOURNAL OF ISLAMIC STUDIES

olarak da müterciminden kaynaklanan önemli bazı hatalar sebebiyle hak ettiği şekilde Türk okuyucusuna arzedilememiştir. Temennimiz, eserin başlığına "bir Sünnet inkârcısına cevaplar" şeklinde bir tanıtım ifadesi de eklenerek, eserin doğru ve anlaşılır biçimde yeniden tercüme edildikten sonra mütahassısı kimselerce tashih edilmesi ve gerekli teknik imkânlar da esirgenmeden yeniden okuyuculara sunulmasıdır.

Ibrahim Hatiboğlu

İslâm ve Avrupa: İnanç Ayrılığı-Yaşam Birliği

(İslâm och Europa: Samlevnad eller Konfrontation?)

Ingmar Karlsson

(çev. Gülseren Ergün), Cem Yayınevi, İstanbul 1996, 248 sayfa.

Eski bir büyükelçi olan ve halen Dışişleri Bakanlığı Fikir Üretme Dairesi Başkanlığı görevini yürüten Ortadoğu uzmanı İsveçli Ingmar Karlsson *İslâm ve Avrupa* adlı bu kitabında Huntington'un geliştirdiği "medeniyetler çatışması teorisi"nin mâkul olmadığını ileri sürüyor. Huntinton'a göre din ve ideolojiler devirlerini doldurdularından artık bundan sonra bir medeniyetler çatışması söz konusudur. Tabi Batı'nın karşısında yer alacak en potansiyel tehlike İslâm medeniyeti olacaktır. Karlsson ise İslâm dünyasının kendi içindeki çelişkileri ve çatışmalarından dolayı uluslararası bir İslâmî uyanışın olmadığını savunur. Karlsson Batı'ya duyulan tepkiyi barındıran politik İslâm'ın, aslında kendi iç dinamiklerinin olduğunu, yoksa bizâtihi Batı'ya karşı bir hareket şeklinde oluşmadığını ifade etmektedir. Kısacası Karlsson "gelişen fundamentalizm" in Batı'ya saldırıyı amaçlayan bir "kutsal savaş" olmadığını inanmaktadır. Ama ifadelerinden anlaşılan da odur ki, müslümanların Batı ile iyi geçinmek için fundamentalist olmamaları gerekmektedir.

Aslında Karlsson'un da ifadelerinden hareketle bir şeyi tesbit mümkündür. O da Avrupa'nın ya da bütün Batı'nın kendi içinde kınılmayı önlemek ve sağlam bir birlik oluşturmak için dış düşmana ihtiyaç duyduğudur. Zaten (Edward Said'in *Oryantalizm* adlı eserinde de ortaya koyduğu gibi) tarihte hep böyle olmuş, Avrupa uydurma imajlarla düşman oluşturarak kendi kimliğini daha açık bir şekilde tanımlamıştır. En münasip düşmanın İslâm olduğunda ise şüphe yoktur. Bütün bunları sağlamak için Avrupa'da "barbar", "gayri medenî" ve diğer çağdışı kabul edilen bazı vasıfları mündemîç bir müslüman ve İslâm imajının oluşması şarttır. Geçmişte zaten var olan bu imaj daha da kuvvetlenerek yenilenmiştir. Onun içindir ki, Karlsson'un kitabında sözlerine yer verdiği yurttaşı Erik Hörstadius Körfez Savaşı'nın ardından *Slitz Strax* adlı dergide "Yüz bin Arap öldüğünde hiçbir şey hissetmiyorum, ama müttefiklere ve ailelerine sempitim var, Araplar'dan korkuyorum" diyebilmiştir.

Karlsson Avrupalılar'da görülen İslâm düşmanlığının onların şuur altından ve tarihten kaynaklandığını bilmektedir. Şu cümleleri buna delâlet eder: "Hıristiyanlık,

tek Tanrı'ya inanan bu yeni dinin temsilcilerinin, kendilerini Hıristiyanlığın tamamlayıcısı olarak görmeleri yanı sıra, kısa süre içinde Hıristiyanlığın kutsal topraklarını istilâ etmelerini ve bununla da yetinmeyerek, Avrupa'yı da tehdit etmeye başlamalarının yarattığı ruhsal sarsıntıyı hâlâ üzerinden atabilmiş değildir. Öyle gözüküyor ki, İslâm'ın asırlarca bizden üstün bir medeniyet olduğu düşüncesini hiçbir zaman kabullenemedik" (s. 15). Bugün de İslâm'ın gerçekte olmayan menfi imajının Batı tarafından dünyaya yayılmasının ardında Batı'nın kendi kültüründen emin olmayışı yatar ki, Batı onu dışarıdan gelecek bir tehlikeye karşı koruma ihtiyacı hissetmektedir. Bunu gerçekleştirmek için de kendisine karşı tehdit olarak algılanan belirsiz korkuları besleyerek onları ciddi tehdit şekline dönüştürmesi gerekmektedir. Tabi bütün bunların gerçekleştirilmesi için fundamentalizmi İslâm'ın bir niteliği olarak müslümanlarla özdeşleştirmek çok yerinde olacaktır. Oysa fundamentalizm kavramı gerçekte XX. yüzyılın başlarında modernlikle uzlaşmayı reddeden Amerikan Protestanları'na mahsus bir nitelik olarak ortaya çıkmıştı. Buna göre başkan seçildikten sonra Tanrı'dan yardım dileyen Bill Clinton da Batı Şeria'daki yahudi yerleşimciler de fundamentalist olarak anılmalıydılar. Karlsson burada bir haksızlık yapıldığını ve bugün İslâm'a göre inancını dile getirmek için "Allahüekber" diyen herkese hemencecik bu damganın vurulduğunu ve de Batılılar'ın kimin fundamentalist olup olmadığını belirleme hakkını kendilerinde gördüklerini belirtmektedir. Şu sözler Karlsson'a aittir: "Sovyetler Birliği'nin Afganistan'daki işgali sürdüğü sürece ona karşı yürütülen cihad, Batı'nın kutsal savaşıydı. Perestroika ve Kızıldordu'nun Afganistan'dan çekilmesiyle durum bir gecede değiştirildi" (s. 51).

Yazar, Batı'nın bugün İslâm hakkında sahip olduğu bu olumsuz imajın oluşmasında Araplar'ın da rolünün bulunduğunu, onların demokratik kurumları oluşturamadıklarını, Arap politikacılarının yıllardır olumlu tavırlar sergileyemediklerini belirtmektedir. Tabi ki, Saddam Hüseyin'in bu oluşumdaki rolünün büyük olduğunu, onun artık Hitler'le anıldığını hatırlatmaktadır. Ona göre Batı'nın İslâm imajına konu olan "terör", "kadınlara baskı" ve "insan haklarını çiğneme" gibi bazı unsurlar, İslâm dünyasında vardır; ama nasıl ki Batı ülkelerinde görülen problemlerin kaynağı Hıristiyanlık değilse, bunların gerçek nedeni de İslâm dini değildir. Karlsson her iki tarafın da karşı tarafı daha iyi anlaması gerektiğini söyleyerek, bu konuda Avrupa'nın daha fazla gayret sarfetmesini ve onun kendisini Amerika'dan ayırmasını beklemektedir. Çünkü "Akdeniz, Amerika için birçok denizden sadece birisi olmasına karşın, Avrupa için çok eski bir tarihi paylaştığı bölgeyle sınırını oluşturmaktadır" (s. 34).

Ingmar Karlsson yine çoğu oryantalistin içinde bulunduğu düşünce cenderesini aşarak İslâm'ın cihad anlayışının Batı'ya yanlış aktarıldığını örneklerle ortaya koymaktadır. Batılılar'ın tarihte istilâ ettikleri yerlerde insanlara reva gördükleri muameleyi müslümanların da ele geçirdikleri topraklarda yapacaklarını bir yansıma mekanizmasıyla otomatik olarak düşündüklerini belirterek psikolojik bir tahlil de yapmaktadır. (Hz.) Muhammed'in kendisini ve etrafındaki müslüman

topluluğu küçük gören Mekkeliler'in saldırılarına karşı yaptığı ilk devirlerdeki askerî hareketlerle, sonraki yıllarda müslümanların insan haklarını gözettikleri ve "Ehl-i kitap"tan dinî haklarını esirgemedikleri, fetihleri farklı mütalâ etmek gerektiğini; hatta İslâm'ın mesajının fetihçilerce değil, o bölgelerde müslüman olanlarca yayıldığını, uzak bölgelere de tüccarlar vasıtasıyla ulaştırıldığını savunmaktadır. Ama Karlsson'a göre günümüzde cihad bazı müslüman ülkelerde müslüman "militanlar"ın İslâm'dan saptıklarına inandıkları liderlere karşı bir iç savaş özelliğini de kazanmıştır. Kitapta cihadla ilgili bir başka tesbit de bugün artık cihadın ne kadar karmaşık bir kavram haline geldiğidir. Bir yandan Saddam Hüseyin gibi sosyalist bir partinin başkanı olan ve bir hıristiyanı dışişleri bakanı yapan birisi, cihad şemsiyesini kullanırken, diğer taraftan da Saddam'ın Kuveyt operasyonuna karşı çıkan bazı müslüman liderler müttefik kuvvetlerin Irak'a yaptıkları operasyonları cihad olarak yorumlamışlardır.

İslâm dünyasında fundamentalist kabul edilen ve daha çok kendi ülkelerinde Batı'nın kuklası olarak gördükleri iktidarlara karşı mücadele veren hareketler üzerine de fikir yürüten Karlsson'un, bu hareketlerin başarılı olup yönetimi ele geçirmeleri halinde yeni bir kültür geliştiremeyeceklerini öne sürmesi ilginç görünmektedir. Ona göre İslâmî protesto bir gerçek, ama "İslâmî devrim", "İslâmî devlet" ve "İslâm ekonomisi" kavramları birer uydurmacadır. Karlsson, "köktencilik" in yaygınlaşması halinde, önemini kaybedeceğini ve mevcut politik sistemlerle bütünleşeceğini söyleyerek, bu konuda Fransız sosyolog Olivier Roy'un "İslâm sosyal demokrat hale gelerek toplumsal ideal olmaktan çıkıyor" şeklindeki tanımlamasını hatırlatmaktadır.

Karlsson'un cesur addedilebilecek bir diğer itirafı ise Avrupalıların II. Dünya Savaşı'ndan sonra yahudilere karşı olan suçluluk duygusunu Filistinliler'e ödettikleri şeklindedir. Karlsson Filistinliler'in vatanlarından edindikleri kanaatindedir. Karlsson ayrıca, "panarabizm" in Nâsır'dan Saddam Hüseyin'e kadar geçirdiği evreleri ve bugün zihinlerde ve kalplerde artık bir daha dirilmemek üzere nasıl öldüğünü, Filistin davasının bu süreç içinde nasıl eridiğini, İran devrimi ve İran-İrak Savaşı'ndan sonra İslâm'ın nasıl millileştirildiğini yerinde tahlillerle ortaya koymaktadır.

Yazarın ilgi alanlarından birisi de Avrupa'daki müslüman nüfusedir. Ona göre bu potansiyel İslâm varlığı aşırı nüfus artışıyla tehlikeli hale gelebilir. Zaten tahminlere göre önümüzdeki otuz yıl içinde Avrupa'daki göçmen müslümanların sayısı yirmi beş ile altmış beş milyon arasında olacaktır. Batı, gözünü açmalı ve müslümanları kendi kültürüne entegre etmelidir. "Getto İslâm'ı" yerine bir "Avrupa İslâm'ı" oluşturmalıdır. Yoksa müslümanlar dışlanmışlık hissiyle dine dönebilir ve tehlikeli fundamentalistler haline gelebilirler. Yazar, Batılılar'da ender görülen bir itirafı, Batı'nın Endülüs kanalıyla İslâm'dan yararlandığını dile getirmekte, Avrupa'da yeni gibi görünen İslâm varlığının köklerinin Endülüs'e dayandığını belirterek tıpkı Endülüs'te olduğu gibi bugün yine barış içinde yaşanabileceğini savunmaktadır.

İslâm'ın siyasi yönü, Kur'an'ın politik içeriği, İslâm ekonomisi, İslâm ve demokrasi gibi kendi uzmanlık sahası dışına çıkarak zaman zaman yanıltıcı olarak yorumlanabilecek tahliller yapsa da, Bosna konusunda Batı'nın savaşa müdahale etmemede haklı olduğunu savunsa da Karlsson'un *İslâm ve Avrupa* adlı kitabı özellikle Avrupa'nın İslâm'a bakışı açısından önemli bir kitap.

Eser, yalın ve anlaşılır bir Türkçe kullanılarak tercüme edildiği için mütercimi kutlamak gerekiyor. Yalnız birtakım hatalar da yok değil. Meselâ dinî literatürde "hadis" anlamına gelen "tradition" kelimesi (s. 18) "gelenek" şeklinde tercüme edilmiştir. Günümüz Türkçe'sinde kullanılan bazı Osmanlıca ve Arapça sözcüklerin İngilizce imlâ ile tercüme edilmesi ise (meselâ vakıf yerine wagf [s. 97]; Umman yerine Oman [s. 88] gibi) bu sözcüklerin tam anlaşılmadan tercüme edildiğini göstermektedir.

Ali Köse

La doctrine d'al-Ash'arî

Daniel Gimaret

Les Éditions du Cerf (Patrimoines-Islam), Paris 1990, 661 sayfa.

Fransa'nın yaşayan İslâm araştırmacılarından Daniel Gimaret daha çok kelâm sahasındaki çalışmalarıyla bilinmektedir. Gimaret'yi birçok makalesi dışında şu eserleriyle de tanıyoruz: *Théories de l'acte humain en théologie musulmane* (J. Vrin, Paris 1980), *Les noms divins en Islam* (Cerf, Paris 1988) ve Şehristânî'ye ait *el-Milel ve'n-Nihal* çevirisi (*Livre des religions et des sectes*, Guy Mannon ile birlikte, Peeters, Paris 1986). Gimaret ayrıca İbn Fûrek'e ait *Mücerredü Makâlâti'l-Eş'arî*'sini (Dar el-Machreq, Beyrut 1987) tahkik etmiştir.

Bilindiği gibi Eş'arî, Mu'tezile'den ayrılıp Ehl-i sünnet yoluna geçtikten sonra giderek hadis ehlinden farklı bir yola girmiş ve tedricî olarak yeni bir kelâm metodunu yerleştirmeye çalışmıştır. Kendi adını taşıyan kelâm ekolünün temellerini atarken Eş'arî, sıfatlar, halku'l-Kur'ân, rü'yetullah, kebîre ve aslah gibi konularda Mu'tezile'yi reddetmesine rağmen, onların tabiat anlayışı, aklî istidlâl ve te'vil metodunu Ehl-i sünnete aktarmıştır. Kelâm metodunu kararlı bir şekilde savunduğu ve hatalı olarak *İstihsânü'l-havd fi ilmi'l-keâm* diye bilinen *el-Has ale'l-bahs* adlı risâlesinde Selefiyye'nin kendi prensipleri ile çelişkiye düştüğünü, zira "Kur'an mahluktur" sözü gibi "Kur'an mahluk değildir" sözünün de Hz. Peygamber tarafından dile getirilmediğini, dolayısıyla bu konuyu tartışanları tekfir etmenin de aynı mantıkla bidat olacağını savunur. O yüzden bazılarının bir kısım şeyleri konuşmayı mübah görüp, bilmedikleri konuları tartışmayı Hz. Peygamber zamanında vuku bulmadığı gerekçesiyle engellemelerinin keyfi bir tavır olduğunu ifade eder.

Bu yönüyle Mu'tezile ile Selefiyye arasında bir yerde duran Eş'arî, Ehl-i sünnet kelâmının diğer imamı Mâtürîdî ile farklı coğrafyalarda yetişmelerine rağmen,